

**KÜR-ARAZ DÜZƏNLIYİNDƏ QUŞLARIN NƏSİL VERƏN
NÖVLƏRİNİN KOMPLEKS TƏHLİLİ**

N.A.SADIQOVA
Bakı Dövlət Universiteti

Kür-Araz düzənliyində nəsil verən quşların bioekoloji göstəriciləri 13 parametr üzrə kompleks təhlil edilir. Ərazinin ornitoloji xüsusiyyətləri aşkar olunur, quşların nəzəri və praktiki əhəmiyyətinə qiymət verilir, bioloji müxtəlifliyinin qorunması üçün taktik tədbirlər hazırlanması reallaşır.

Kür-Araz düzənliyində nəsil verən quşlar müasir baxımdan zəif öyrənilmişdir. Bu rayonda ornitofaunaya dair ilk tədqiqatlar (Rade, 1884; Satunin, 1907, 1911, 1912, 1914; Qəmbərov, 1941; Spangenberq, Sudilovskaya, 1951; Spangenberq, 1958) müasir beynəlxalq standartda uyğun deyil. Q.T.Mustafayev (1985) bu kəsri azaltmağa çalışmışdır, lakin Azərbaycanın quşlarına dair kataloqda (Tuqay, 2000) çoxlu elmi səhvlər getmişdir. Həmin səhvlərin ləğv edilməsinə ayrıca məqalələr həsr edilmişdir (Mustafayev, 2005, 2005a). Bundan başqa son illərdə Azərbaycanın aviafaunasına dair nəşr edilmiş əsərlərdə (Mustafayev, 2004, 2005; Mustafayev, Sadıqova, 2005) elmi səhvlər əsasən aradan qaldırılmışdır.

Material və metodika

Çöl tədqiqatları 1999-cu ildən sonra aparılmış və Bakı Dövlət Universitetinin «Onurğalılar zoologiyası və bioekologiya» kafedrasının tematik planına uyğundur. Stasionar tədqiqat yeri Kürdəmir, Ucar və Göyçay rayonları olmuşdur. Əsas metodika «faunanın kompleks ekolojiləndəşmə təhlili konsepsiyası»dır (Mustafayev, 1985, 1998, 2003). Quşların sinantroplaşma səviyyəsi və yem xarakteri orijinal şkalalara əsasən (Mustafayev, Sadıqova, 2005, 2005a) verilmişdir. Quşların təbiətdə canlı vəziyyətdə öyrənilməsi tələbinə əməl edilmişdir.

Materialların müzakirəsi

Kür-Araz düzənliyi Mərkəzi Azərbaycan sahəsinin əsas zoocoğrafi rayonudur. Kür çayı vadisini və Araz vadisinin şərq hissəsini tutur: şərqdə Xəzər dənizi sahilindən qərbdə Qazağa qədər. Biz bu rayona Xəzərin qərb sahilində yerləşən boşnaq qumluğu da aid edirik. Rayonun iqlimi quru və mülayim-quru subtropikdir. Əsas təbii landşaftları dəniz və allüvial-proyuvial və proyuvial-deliyuvial düzənlikdir. Bu landşaftlarda efemer, soran, yovsan, daşdayan, qaragan bozqırı və çəmənlik, bəzi yerdə qarışıq otluq və kolluq bitki örtükləri mövcuddur. İnterzonal landşaftlarda bataqlıq bitkiləri (qarğı, qamış, avar, tamariks və s) və

tuqay meşəsinin antropogen sukcesiyası nəticəsində yaranmış bitki örtüyü əsas biosenozlardır.

Hazırda Kür-Araz düzənliyində təbii landsaftlardan təxminən 10% qalmış, çox hissəsi isə modifikasiya və tam transformasiya edilmişdir (Mustafayev, 1985). Qış otlaqları və biçənəklər dominant landsaftlardır. Suvarılan təsərrüfat sahələri də var (tarla, meyvə bağı, üzümlük, meşə zolağı və s.). Seliteb sahənin genişlənməsi ornitofaunaya ciddi təsir etmişdir.

Kür-Araz düzənliyində 20 növdən çox quş nəsil verməkdən məhrum olmuşdur:

Boz yanaq maygülü-*Podiceps griseqina*
Böyük qarabatdaq- *Phalacrocarax carbo*
Boz ördək-*Anas strepera*
Balıqcıl qaraquş –*Pandion haliaetus*
Adi arıyeyən- *Perns apivorus*
Qara çalağan- *Milvus miqrans*
Bozqır belibağlısı- *Circus makrorius*
Çəmənlik belibağlısı- *C. piqarqus*
Adi sar- *Buteo buteo*
İlaneyən dəmirçaynaq - *Circaetus gallicus*
Cırğdan qartalca - *Aquila pomarina*
Qaragöz qızılquş - *Falco subbuteo*
Qafqaz qırqovulu- *Phasianus colchibicus*
Adi doydaq – *Otis tarda*
Adi bəzgək- *Tetrax tetrax*
Adi civdimdik- *Crex-crex*
Bozqır haçaquyruğu- *Clareola nordmanni*
Çöl qağayısı- *Larus ridibundus*
Qəh-qəhi qağayı-*L. cachinnans*
Xəzər susüprəni-*Hydroprogne caspia*
Alabaxta göyərçin-*Columba palumbus*
Boz yapalaqca- *Stirx aluco*

Eyni vaxtda ornitofaunanın zənginləşməsi istiqamətində yeniliklər olmuşdur. Yarımsəhra və bozqır düzənliklərin əvəzinə kənd, qəsəbə və şəhərlərin intensiv inkişafı və suvarma aqrar təsərrüfatın genişlənməsi quşların dendrofil, fanerobiont, polibiont, hətta petrofil qruplarını cəlb etmişdir. Məsələn, çöl göyərçini və qara qaratomyuq kimi quşlar yalnız qışda, uzunqanad və adi şəhərqaranquşu isə köçmə vaxtında olmuşlar (Satunin, 1907), indi isə geniş yayılıb nəsil verirlər. Ornitofaunanın hazırkı keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərini tam halda bilmək üçün hər bir növün əsas göstəricilərini araşdırmaq tələb olunur (Sadıqova, 2006).

Fauna tipinə görə transpalearkt növlər ən çoxdur (41,3%), Aralıq-dəniz tipi orta mövqe tutur (29,8%), Avropa tipi 3-cü yerdədir (22,3%). Başqa tiplərə aid olan növlər azdır (6,6%). Politipik növlər 79,3%, monotipiklər 20,7 %-dir. Oturaq növlərin sayı nəsil vermək üçün gələnlərin sayına bərabərdir (49,6 və 50,4%). Lakin kəmiyyət kateqoriyaları baxımından nadir quşlar dominantlıq təşkil edir (56,2%). Biz bunun əsas səbəbini meşələrin qırılmasında, axmazların və göllərin qurudulmasında, monokultur təsərrüfatın təbii landsaftları əvəz etməsində, bunun üçün isə pestisidlərin geniş tətbiq edilməsində görürük.

**Kür-Araz düzənliyində nəsil verən quşların kompleks təhlili
(növlün sayı, mütərizədə %)**

Fauna tipləri:

Transpalearkt = 50(41,3%)
Aralıqdəniz = 36(29,8%)
Avropa tipi = 27(22,3%)
Başqa tiplər = 8(6,6%)

Növlərin makrostrukturunu:

Monotipik = 25(20,7%)
Politipik = 96(79,3%)

Faunanın mövsüm dinamikası:

Oturaq növlər = 60(49,6%)
Nəsil verməyə gələn = 61(50,4%)

Kəmiyyət kateqoriyaları:

Çoxsaylı növlər = 16(13,2%)
Adi saylı növlər = 37(30,6%)
Nadir növlər = 68(56,2%)

Biotoplar üzrə:

Limnodofil = 47(38,8%)
Dendrofil = 20(16,5%)
Xameobionit = 14(11,6%)
Oreofil = 19(15,7%)
Seliteb sahə = 5(4,2%)
Polibionit = 16(13,2%)

Sinantrop luq səviyyəsi:

Sinantrop deyil = 91(75,2%)
Qismən sinantrop = 12(9,9%)
Yarım sinantrop = 6(5,0%)
Natamam sinantrop = 5(4,1%)
Tam sinantrop = 7(5,8%)

Landşaftdan istifadə xarakteri:

Hərtərəfli istifadə edənlər =
= 113(93,4%)
Yalnız nəsil verənlər = 8(6,6%)

Sosiologiyası:

Yuvası tək-tək olan = 86(71,1%)
Koloniallığa keçid = 8(6,6%)
Koloniya fakültativ = 11(9,1%)
Koloniya obliqat = 16(13,2%)

Yuva şəraiti:

Açıq şəraitdə = 87(71,9%)
Örtülü şəraitdə = 25(20,7%)
Aralıq mövqe = 9(7,4%)

İnkişaf tipi:

Maturonat = 22(18,2%)
İmmaturonat = 89(73,5%)
Aralıq mövqe = 10(8,3%)

Sutkalıq fəallığı:

Gündüz quşları = 103(85,1%)
Gecə quşları = 8(6,6%)
Aralıqdəniz quşları = 10(8,3%)

Haradan yem götürməsi:

Yerdən = 32(26,4%)
Yerdən və sudan = 8(6,6%)
Yerdən və ağacdan = 10(8,3%)
Yerdən və koldan = 10(8,3%)
Yerdən və havadan = 3(2,5%)
Yerdən, ağacdan, havadan = 2(1,6%)
Yerdən, ağacdan, koldan = 6(5,0%)
Ağacdan = 5(4,1%)
Ağacdan və koldan = 6(5,0%)
Koldan = 8(6,6%)
Sudan = 16(13,2%)
Sudan və koldan = 1(0,8%)
Havadan = 8(6,6%)
Havadan və sudan = 6(5,0%)

Yem xarakteri:

Fitofaq = 16(13,2%)
Zoofaq = 91(75,2%)
bunlardan:
Ümumi zoofaq = 15(12,4%)
Entomofaq = 64(52,9%)
Yırtıcı = 7(5,8%)
İxtiofaq = 14(11,6%)
Polifaq = 14(11,6%)

Dediyimizi quşların biotopik qrupları da təsdiq edir. Limnodofil quşlar göllərin, kanalların sahilində və suvarılan sahələrin çökək hissələrində əmələ gəlmiş bataqlıq qamış cəngəliyində məskunlaşır, belə sahələr isə dağınıq halda yerləşmiş kiçik zolaqlar və adacıqlar formasında olub, quşların nadir sayda qalmasına səbəb ola bilər. Həmin sözləri dendrofil quşlara da aid etmək olar. Kür-araz düzənliyinin ilkin faunası əsasən oreofil olduğu halda, indi bu qrupa daxil olan növlər azdır (15,7%). Polibiont növlər adi saylı və ya çoxsaylıdır. Sinantrop növlər də nadir deyillər. Rayonda quşların sinantroplaşma səviyyəsi bir sıra başqa rayona nisbətən yüksəkdir (24,8%). Növlərin çoxu (93,4%) nəsil verdiyi landşaftdan hərtərəfli istifadə edir.

Kür-Araz düzənliyində quşların nəsil verən növlərinin kompleks bio-ekoloji göstəriciləri

Cədvəl 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1.	<i>Podiceps ruficollis capensis</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Su	Zf
2.	<i>P.niqrıcollis niqrıcollis</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Su	Zf
3.	<i>P.cristatus cristatus</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Su	Zf
4.	<i>Pelecanus crispus</i>	Ad	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	Kk	Sd	İmm	Gün	Su	İxf
5.	<i>Phalacrocorax pygmaeus</i>	Ad	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Aq	Su	İxf
6.	<i>İxsobrychus miutus minitus</i>	Avr	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Aq	Su	Zf
7.	<i>Nycticorax nycticorax nyctico- rax</i>	Ad	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Gecə	Su	İxf
8.	<i>Ardeola ralloides</i>	Ad	Mt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Aq	Su	Zf
9.	<i>Bubulcus ibis ibis</i>	Ad	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Gün	Y	Enf
10.	<i>Eqretta alba alba</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Su	İxf
11.	<i>E.qarzetta qarzetta</i>	Ad	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Aq	Su	İxf
12.	<i>Ardea cinerea cinerea</i>	TP	Pt	S	As	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Su, Y	Zf
13.	<i>A.purpurea purpurea</i>	Ad	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	SuY	Zf
14.	<i>Platalea leucorodia leucorodia</i>	TP	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Aq	Su	Zf
15.	<i>Plegadis falcinellus</i>	TP	Mt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	İmm	Gün	Su	Zf
16.	<i>Ciconia ciconia ciconia</i>	Avr	Pt	N	Nr	Pf	Ht	Aç	YT	Ns	İmm	Gün	Y	Zf
17.	<i>Anser anser</i>	TP	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y	Zf
18.	<i>Tadorna ferruginea</i>	TP	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Ör	YT	Sd	Mat	Aq	Y,Su	Zf
19.	<i>T.tadorna</i>	TP	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Ör	YT	Sd	Mat	Aq	Y,Su	Zf
20.	<i>Anas platyrhynchos platyrhinc- hos</i>	Avr	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y,Su	Pof
21.	<i>A.anqustrirostris</i>	TP	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Su	Pof
22.	<i>Netta rufina</i>	Ad	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Su	Ff
23.	<i>Aytia niroca</i>	TP	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Su	Ff
24.	<i>Circus aeruqinosus aeruqino- sus</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Yır
25.	<i>Accipiter nisus nisus</i>	TP	Pt	S	Nr	Df	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Ge	A,Y,K	Yır
26.	<i>Haliastur albicilla albicilla</i>	TP	Pt	S	Nr	Df	Nv	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Su,Y	Yır
27.	<i>Falco naumanni</i>	M	Mt	N	As	Pb	Ht	Ör	Kf	Qs	İmm	Gün	Y	Enf

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
28.	<i>F. tinnunculus tinnunculus</i>	Sb	Pt	S	As	Pb	Ht	Ör	YT	Qs	İmm	Gün	Y	Yır
29.	<i>Francolinus francolinus fraecalinus</i>	Afr	Pt	S	Nr	Of	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
30.	<i>Coturnix coturnix coturnix</i>	TP	Pt	N	Nr	Of	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
31.	<i>Rallus aquaticus aquaticus</i>	Avr	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Am	Gecə	K	Enf
32.	<i>Gallinula chloropus chloropus</i>	Avr	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Am	Aq	K,Y	Enf
33.	<i>Porphyrio porphyrio seistanicus</i>	Ad	pt	S	As	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Am	Aq	K,Su	Ff
34.	<i>Fulica atra atra</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Am	Aq	Y,Su	Ff
35.	<i>Burhinus oedicephalus oedicephalus</i>	Ad	Pt	N	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gecə	Y	Enf
36.	<i>Charadrius dubius curonicus</i>	TP	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y	Enf
37.	<i>Vanellus vanellus</i>	Ad	Mt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y	Enf
38.	<i>Vanellochettusia leucoura</i>	Ad	Mt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Kk	Sd	Mat	Gün	Y	Enf
39.	<i>Himantopus himantopus himantopus</i>	M	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Kk	Sd	Mat	Gün	Y,Su	Enf
40.	<i>Tringa ochropus</i>	TP	Mt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y	Enf
41.	<i>T. glareola</i>	TP	Mt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Kk	Sd	Mat	Gün	Y	Enf
42.	<i>T. totanus totanus</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Aç	Kk	Sd	Mat	Gün	Y	Enf
43.	<i>Glareola pratincola pratincola</i>	Ad	Pt	N	As	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	Mat	Gün	Y,H	Enf
44.	<i>Chlidonias niger niger</i>	TP	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	Am	Gün	Su,H	Enf
45.	<i>Ch. leucopterus</i>	Avr	Mt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Kf	Sd	Am	Gün	Su,H	Enf
46.	<i>Ch. Hybrida hybrida</i>	TP	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Kf	Sd	Am	Gün	Su,H	Enf
47.	<i>Sterna sandvicensis sandvicensis</i>	TP	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Ko	Sd	Am	Gün	Su,H	Enf
48.	<i>S. hirundo hirundo</i>	TP	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Kf	Sd	Am	Gün	Su,H	Enf
49.	<i>S. albifrons albifrons</i>	Avr	Pt	N	Nr	Lim	Ht	Aç	Kf	Sd	Am	Gün	Su,H	Enf
50.	<i>Pterocles orientalis orientalis</i>	Ad	Pt	S	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	Mat	Gün	Y	Ff
51.	<i>Columba livia nequebata</i>	Ad	Pt	S	Çs	Pb	Ht	Ör	Kf	Ns	İmm	Gün	Y	Ff
52.	<i>Streptopelia turtur turtur</i>	Avr	Pt	N	Çs	Df	Nv	Aç	YT	Ys	İmm	Gün	Y	Ff
53.	<i>S. decaocto decaocto</i>	Avr	Pt	S	As	Pb	Ht	Aç	YT	Ts	İmm	Gün	Y	Ff

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
54.	<i>S.seneqalensis ermanni</i>	Ad	Pt	S	As	Pb	Ht	Am	YT	Ts	İmm	Gün	Y	Ff
55.	<i>Cuculus canorus canorus</i>	Sb	Pt	N	As	Pb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	A,K	Enf
56.	<i>Asio otus otus</i>	Sb	Pt	S	As	Df	Nv	Am	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Yır
57.	<i>Asio flammeus flammeus</i>	TP	Pt	S	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gecə	Y	Yır
58.	<i>Otus scops scops</i>	TP	Pt	N	Çs	Df	Ht	Am	YT	Qs	İmm	Gecə	H,A	Enf
59.	<i>Athene noctua indigena</i>	M	Pt	S	As	Pb	Ht	Ör	YT	Ns	İmm	Gecə	Y,A	Yır
60.	<i>Caprimulgus europaeus meridionalis</i>	Avr	Pt	N	Nr	Pb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gecə	H	Enf
61.	<i>Coracias qarrulus qarulus</i>	Avr	Pt	N	Nr	Pb	Ht	Ör	YT	Qs	İmm	Gün	A,Y	Enf
62.	<i>Apus apus apus</i>	Avr	Pt	N	As	Ss	Ht	Am	Kf	Ts	İmm	Gün	H	Enf
63.	<i>Alsedo atthis atthis</i>	Avr	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Ör	YT	Sd	İmm	Gün	Su	Zf
64.	<i>Merops apiaster</i>	Ad	Mt	N	As	Orf	Nv	Ör	Kf	Sd	İmm	Gün	H	Enf
65.	<i>M. supersiliolus persicus</i>	Ad	Pt	-	Nr	Orf	Nv	Ör	Ko	Sd	İmm	Gün	H	Enf
66.	<i>Upupa epops epops</i>	Ad	Pt	N	As	Pb	Ht	Ör	YT	Ys	İmm	Gün	Y	Enf
67.	<i>Picus viridis viridis</i>	Avr	Pt	S	As	Df	Ht	Ör	YT	Sd	İmm	Gün	A,Y	Enf
68.	<i>Dendrocopos syriacus transc-aucasicus</i>	Ad	Pt	S	As	Df	Ht	Ör	YT	Sd	İmm	Gün	A,Y	Enf
69.	<i>Riparia riparia riparia</i>	TP	Pt	N	Nr	Orf	Ht	Ör	Ko	Sd	İmm	Gün	H	Enf
70.	<i>Hirundo rustica rustica</i>	TP	Pt	N	Çs	Ss	Ht	Am	Kk	Ts	İmm	Gün	H	Enf
71.	<i>Delichon urbica urbica</i>	TP	Pt	N	As	Ss	Ht	Am	Ko	Ts	İmm	Gün	H	Enf
72.	<i>Galerida cristata subtaurica</i>	Ad	Pt	S	Çs	Orf	Ht	Aç	YT	Qs	İmm	Gün	Y	Ff
73.	<i>Galandrella cinerea lonqipensis</i>	Ad	Pt	S	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Ff
74.	<i>C. rufescens pseudobactica</i>	Ad	Pt	S	As	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Ff
75.	<i>Melanocoripha calandra calandra</i>	Ad	Pt	S	Çs	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Ff
76.	<i>Alauda arvensis cantrella</i>	TP	Pt	S	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Ff
77.	<i>Anthus campestris boemii</i>	Ad	Pt	N	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Enf
78.	<i>Motacilla alba duchunsis</i>	TP	Pt	S	Nr	Lim	Ht	Am	YT	Qs	İmm	Gün	Y,K,H	Enf
79.	<i>Lanius callurio</i>	Ad	Mt	N	Nr	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K,A	Enf
80.	<i>L.senator niloticus</i>	Avr	Pt	N	Nr	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Zf

81.	L.minor	Avr	Mt	N	Nr	Df	Ht	Aç	YT	Qs	İmm	Gün	Y,K,A	Zf
82.	Oriolus oriolus oriolus	Avr	Mt	N	As	Df	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	A	Enf
83.	Sturnus vulgaris caucasicus	Avr	Pt	S	Çs	Pb	Ht	Ör	Kf	Ns	İmm	Gün	A,Y	Pof
84.	Pastor roseus	Ad	Mt	N	Nr	Ss	Ht	Am	Ko	Ts	İmm	Gün	Y,A	Pof
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
85.	Garrulus glandarius krynski	TP	Pt	S	As	Df	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,A	Pof
86.	Pica pica pica	Tp	Pt	S	Çs	Df	Nv	Aç	Kk	Ys	İmm	Gün	Y,A,K	Pof
87.	Corvus monedula monedula	Tp	Pt	S	As	Pb	Ht	Ör	Kf	Qs	İmm	Gün	Y	Pof
88.	C. frugilegus frugilegus	TP	Pt	S	As	Df	Nv	Aç	Ko	Ns	İmm	Gün	Y,A	Pof
89.	C.cornix scharpii	TP	Pt	S	Çs	Df	Nv	Aç	YT	Ys	İmm	Gün	Y,A	Pof
90.	Cettia cetti orientalis	Ad	Pt	S	Nr	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Enf
91.	Lusciniola melanopocon	Ad	Pt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Enf
92.	Acrocephalus scoenobaneus	Avr	Mt	N	As	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K,Y	Enf
93.	A.scirpaseus	Avr	Mt	N	As	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K	Enf
94.	A.aundinaceus	Tp	Pt	N	Çs	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K	Enf
95.	Hippolais pallida elaeica	Ad	Pt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K	Enf
96.	Sylvia nisoria nisoria	Avr	Pt	N	Nr	Xb	Ht	Aç	Sd	YT	İmm	Gün	K	Enf
97.	S.hortensis graseirostris	Ad	Pt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K,A	Enf
98.	S.borin borin	Avr	Pt	N	Nr	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K,A	Enf
99.	S.atricapilla damholzi	Avr	Pt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K	Enf
100.	S.communis icterops	Avr	Pt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K,A	Enf
101.	S.mystacea	Ad	Pt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K,A	Enf
102.	Ficedula parva parva	Avr	Pt	N	Nr	Df	Ht	Ör	YT	Sd	İmm	Gün	H	Enf
103.	Muscicapa striata striata	Avr	Pt	N	As	Pb	Ht	Ör	YT	Qs	İmm	Gün	H	Enf
104.	Saxicola torquata variegata	TP	Pt	N	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Enf
105.	Oenanthe oenanthe oenanthe	TP	Pt	N	Nr	Orf	Ht	Ör	YT	Qs	İmm	Gün	Y,H	Enf
106.	O.hispanica melanoluca	Ad	Pt	N	Nr	Orf	Ht	Ör	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Enf
107.	O.isabellina	M	Mt	N	As	Orf	Ht	Ör	YT	Sd	İmm	Gün	Y,H	Enf
108.	Cercotrichas qalactotes familiaris	Ad	Pt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Enf
109.	Luscinia megarhynchos africana	Avr	Pt	N	Çs	Df	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y,K	Enf

110	Turdus merula aterrimus	TP	Pt	S	As	Df	Ht	Aç	YT	Ys	İmm	Gün	Y,K,A	Pof
111	Panurus biarmicus rassicus	TP	Pt	S	As	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	K	Enf
112	Remiz pedulinus menzbirin	TP	Pt	S	As	Df	Ht	Aç	YT	Qs	İmm	Gün	A	Enf
113	Parus caeruleus satunini	Avr	Pt	S	As	Df	Ht	Ör	YT	Qs	İmm	Gün	A	Enf
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
114	P.major major	TP	Pt	S	As	Df	Ht	Ör	YT	Qs	İmm	Gün	A	Enf
115	Sita europaea caucasica	TP	Pt	S	Nr	Df	Ht	Ör	YT	Sd	İmm	Gün	A	Enf
116	Passer domesticus causicus	TP	Pt	S	Çs	Ss	Ht	Am	Kk	Ts	İmm	Gün	Y,A,K	Pof
117	P.hispaniolensis transcaspicus	Ad	Pt	S	Çs	Tf	Ht	Aç	Ko	Qs	İmm	Gün	Y	Pof
118	P.montanus transcaucasicus	TP	Pt	S	As	Pb	Ht	Ör	Kf	Ys	İmm	Gün	Y,A	Enf
119	Embezziza calandra calandra	Avr	Pt	S	Nr	Orf	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Pof
120	E.schoeniclus caspia	TP	Pt	S	As	Lim	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Enf
121	E.melanocephala	Ad	Mt	N	As	Xb	Ht	Aç	YT	Sd	İmm	Gün	Y	Pof

Şərti işarələr: TR-transpalearkt, Ad-aralıqdəniz, Avr-Avropa, M-monqol, T-tibet, Mt-monotipik, Pt-politipik, S-oturaq, N-nəsil verməyə gələn; Nr-nadir, As-adi saylı, Çs-çoxsaylı; lim-limnodofil, Pf-petrofil, Df-dendrofil, Xb-xameobiont, Of-oreofil, Pb-polibiont; Nv-nəsil verir, Ht-hərtərəfli istifadə; Aç-açıq, Ör-örtülü, Am-aralıq; YT-yuvası təkdir; Kk-koloniallığa keçid, Kf-koloniya fakültativ, Ko-koloniya obliqat, Sd-sinantrop deyil, Qs-qismən sinantrop, Ys-yarımsinantrop, Ns-natamam sinantrop, Ts-tam sinantrop; Mat-maturant, İmm-immaturant; Gün-gündüz, Ag-alaqaranlıq; Y-yer, H-hava, K-kol, A-ağac; Zf-zoofaq, İxf-ixtiofaq, Enf-entomofaq, Yır-yırtıcı, Ff-fitofaq, Pof-polifaq.

Rayonda landsaftın müxtəlifliyi və mozaik yerləşməsi quşların kolonial yaşamasını gücləndirir. Bu cür quşlar 29% təşkil edir. Onların da çoxu obliqatdır. Lakin ümumiyyətlə, Azərbaycanda kolonial quş növləri (54 növ) 22,3% təşkil edir (Mustafayev, 2005; Mustafayev, Məmmədov, 2006). Açıq şəraitdə yuva tikən quş növləri bütün rayonlarda çoxluq təşkil etdiyi kimi, burada 71,9%-dir, örtülü şəraitdə yuva tikənlər və bu baxımdan aralıq mövqə tutanlar ikinci yer tuturlar (28,1%). İnkişaf tipinə görə olan qruplar da təxminən belədir: İmmaturoantlar-73,5%, maturoant və aralıq mövqeyi olanlar 26,5%-dir. Sutqalıq fəallığına görə dominantlıq gündüz quşlarına məxsusdur (85,1%). Quşlar haradan yem götürmələrinə görə bu rayonda 14 qrup əmələ gətirmişlər. Yalnız yerdən yem götürən növlər 26,4% təşkil edir. Lakin yemlənməsi yer ilə əlaqəli olanlar 58,7%-dir. Qalan qruplarda birləşən növlərin sayı azdır. Göründüyü kimi, yerdən yem götürmək quşların ən qədim steriotipi olmasına baxmayaraq hələ də üstünlüyünü saxlayır.

Yem xarakterinə görə zoofaqlar üstünlük təşkil edirlər (75,2%). Bunlardan da ən çox olan entomofaqlardır (52,9%). Fitofaqlar (13,2) və polifaqlar (11,6%) ikinci yer tuturlar.

Nəticə

Kür-Araz düzənliyinin təbii landsaftları əvəzinə əmələ gəlmiş antropogen landsaftlar bir sıra kiçik ekosistemlər yaratmışdır: otlaq, biçənək, suvarma əkin sahəsi, meyvə bağları, plantasiyalar, seliteb sahələr və s. Bunlar rayonda ornitofaunanın sadə strukturuna mürəkkəb xarakter vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Mustafayev Q.T. Quru sahədə onurğalı heyvanların kompleks ekoloji təhlili parametrləri // Azərb. Zool. Cəmiyyətinin I qurult. Materialları. Bakı, Elm, 2003, s. 474-477.
2. Mustafayev Q.T. Azərbaycanda ornitofaunanın taksonomik spektri. Bakı, BDU, 2004, 35s.
3. Mustafayev Q.T., Sadıqova N.A. Azərbaycanın quşları. Bakı, «Çaşıoğlu», 2005, 419s.
4. Mustafayev Q.T., Məmmədov A.T. Azərbaycanın kolonial quşları. Bakı, MVM, 2006 231s.

Rus dilində

5. Гамбаров К.М. Каталог птиц Азербайджана. Баку, 1941, 92с.
6. Мустафаев Г.Т. Птицы наземных экосистем Азербайджана М., МГУ, 1985, 54с
7. Мустафаев Г.Т. Экологическое районирование Азербайджана // Уч. Зап. БГУ, сер. естес. наук, Баку, 1998, №2, с 74-79
8. Мустафаев Г.Т. Основные научные ошибки в орнитологической литературе по Азербайджану (первое сообщение) // Вестник Бакинск. Ун-та, серия естеств. наук, 2005, № 1 с. 54-59
9. Мустафаев Г.Т. Основные научные ошибки в орнитологической литературе по Азербайджану (второе сообщение) // Журнал «Бильги, сер хим, биол. и мед. Баку, 2005, №1, с. 21-24
10. Радде Г. Орнитофауна Кавказского края. Тифлиси, 1884, 415с.
11. Сатунин К.А. Материалы к познанию птиц Кавказского края. Тифлиси, 1907, 144с.
12. Сатунин К.А. Животный мир мугани. Тифлиси, 1912, 88с.

13. Сатунин К.А. Орнитологические наблюдения в степях Восточного Закавказья – Изв. Кавк. Отд. РГО. Том 22, №3. Тифлиси, 1914, с. 128-150.
14. Спангберг Е.П. Рассказы натуралиста. М., «Молодая гвардия», 1958, 293с
15. Туаев Д.Г. Каталог птиц Азербайджана. Баку, Элм, 2000, 233с.

**КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ ГНЕЗДЯЩИХСЯ ВИДОВ ОРНИТОФАУНЫ
КУРА-АРАЗСКОЙ РАВНИНЫ**

Н.А.САДЫГОВА

РЕЗЮМЕ

Приводится результат комплексного анализа биоэкологических показателей орнитофауны по 13 параметрам. Раскрываются орнитологические особенности территории, оцениваются теоретическое и практическое значения птиц и создается реальная основа для тактических приемов сохранения биологического разнообразия.

**COMPLEX ANALYSIS OF NESTING SPECIES
OF ORNITHOFAUNA OF KURA – ARAKS PLAIN**

N.A.SADIKHOVA

SUMMARY

It is led to the result of the complex analysis of bio- ecological significant of ornitho-fauna by 13 parametres. Ornithological peculiarities of territory, evaluated theoretical and practical significance of birds. The are revealed and created the real basis for tactical reception for the preservation of the biovariety.